

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), Bahar 2020, 7 (1): 975-978
Kitap Tanıtımı / Book Review

Makale Geliş Tarihi (Received): 10/05/2020

Makale Kabul Tarihi (Accepted):19/06/2020

ARAP DİLİ GRAMERİNİN KÜLLİ KAİDELERİ

Halil Akçay, (Son Çağ Yayıncılık, Ankara 2020), 200 s.

Cüneyt Maral*

Belirli bir bölgede konuşulan Arap dili, Kur'ân'ın nüzulüyle yeni bir evreye geçerek evrensel bir boyut kazanmaya başlamıştır. Akabinde İslam'ın evrensel anlayışı mucibince diğer toplumların da İslâm ile şereflenmesiyle Kur'ân-ı Kerim özelinde bazı okuma problemleri ortaya çıkmıştır. Bu yayılmanın pozitif etkilerinin yanında negatif etkisi lahn, yani dilde bozulma nedeniyle; Arap dili gramerinin temelinin teşkil eden çalışmalar başlamıştır. Zamanla önemli dilcilerin çalışma alanı haline getirdikleri bu gramer eksenli çalışmalar "Nahiv" ifadesiyle isimlendirilmiştir. Her ilmi disiplinde olduğu gibi nahivde de genel geçer, temel kaideler tespit edilmiştir. Genel anlamıyla Arapçaya özel olarak da Kur'ân'a yönelenlerin eğitimlerini hedefleyerek sistemleşen bu ilmi disiplinin eğitim aşamasında kolaylıklar sağlaması için külli kaideler belirlenmiştir.

Halil Akçay da Arap dili ve gramerinin bu önemli boyutunu ele alan "Arap Dili Gramerinin Külli Kaideleri" adlı eserini kaleme alarak genel anlamıyla, ister klasik olsun ister modern olsun kitaplarda dağınık ve müşkil açıklamalarla bezenmiş bu kaideleri, pedagojik ilkeleri ve günün şartlarını da göz önüne alarak tahlil etmiştir. Giriş ve iki bölümden oluşan eser sonuç, kaynakça ve dizin ile sonlandırılmıştır. Yazar tarafından akıcı bir dille kaleme alınan eserde okuyucuyu yoracak, dilin felsefi boyutuna yönelik izahattan uzak durulmuştur. Bu şekliyle eserde akıcılığın yanında sadeliğe de önem verildiği göze çarpmaktadır.

Tanımlama ve örnekleme; anlatım ve anlatımı güçlendirme yöntemlerini kullanan yazar tartışma ve betimleme gibi diğer üslupları pek kullanmamıştır. Bunu da yazarın seçtiği konunun normatif içerikli olmasına bağlamak mümkündür. Hikâyeleme anlatım biçimi ise genellikle eserin giriş bölümünde icra edilmiştir.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-Mail: cuneytmaral21@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-2935-6671.

Tanımlama ve örnekleme yaklaşımını esas alması itibari ile ise klasik yöntemi takip ettiği görülmektedir.

Üslupsal özelliklerinin ardından yazarın eserinin içeriğine bakıldığında konu ile eser adı arasında uyumun mevcut olduğu ve konuyu yansıttığı görülmektedir ancak giriş bölümünde eserinin sarf ve nahiv ilimlerinin kurallarına dair külli kadilere yönelik olduğunu belirtmesi seçilen ismin bu açıdan biraz eksik olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Ancak genellikle Arap dili grameri alanında nahiv anılınca sarfında akla gelmesi itibariyle yazarın bu şekilde bir tasarrufta bulunduğunu düşünmek mümkündür. Giriş bölümünde araştırmanın kapsam, amaç ve önemi ortaya konmuştur. Kapsam itibariyle Arap dili grameri nahiv ve sarf alanlarına taalluk eden külli kaideler işlendiği belirtilmiştir. Amaç ve önemi itibariyle eserin dilin temel umdeleri olan ve dili kapsayan külli kaidelerin dağınık bir vaziyetten alınıp yeni bir bakış açısıyla tasnif edilmesi gerektiği çerçevesinde ortaya konmuştur.

Bilimsel alanda kavramlar, anahtarlar gibi önemli olgulardır. Yazarında bu hususa dikkat ettiği görülmektedir. Bu bağlamda yazar “Küllî Kaide” kavramını tanımlamış, akademik üslup gereği tanımlaya geçmeden önce literal analizler yapmayı da ihmal etmemiştir. Analizlerinin ardından yazarın küllî kaideler kavramı için “birden fazla konunun müşterek mahiyetleri hakkında ve bütün cüziyyatına dair genel hüküm ortaya koyan özlü ve kuşatıcı ifadelerden oluşan kural ve kaideler” şeklindeki tanımı yaptığı dikkati çekmektedir. Ayrıca bu kavrama yakın olan kavramların kullanım alanları da yazar tarafından vurgulanmıştır.

Birinci bölümde ise yazar daha detaylı bir sunum yapmaya çalışarak dilin geçirdiği evreleri “sözden yazıya” ve “dilini menşei” gibi başlıklar ile sunmuştur. Dilde sözel boyutun da yazınsal boyuttan daha önce teşekkül ettiğini, veciz üslubu gereği yazar, ilahi kaynağa dayandırmaktadır. Dilin menşesine yönelik aktarımlar da ise Paleolingustik biliminin verilerine müracaat eden yazar, dilin ilahi menşeliliği, tevkifiliği, yansıma ürünü oluşu, uzlaşma ve anlaşma eseri oluşu veya evrimsel gelişimin sonucunda meydana geldiği gibi çok sayıdaki görüşü irdelemiştir.

Yazılan yazının sözel ifadeden eksik kalan yanlarını telafi etmek için ve aktarılmak istenen manayı tam ve düzenli iletmek için gramer hayati derece de önem arz etmektedir. Bu bağlamda yazar, “Yazıdan Gramere” başlığıyla Arap dili gramerinin tarihine vurguda bulunmaya çalışmıştır. Yine yazar İslam’ın geniş coğrafyalara yayılması ve gayri Arapların Arapçaya yönelmesi sonucu, lahn diye tabir edilen dilin bozulmasının başlamasının gramer çalışmalarının başlamasında etkili olduğunu “Lahn ve Gramerin Başlaması” başlığı altında dile getirmiştir. “Gramer çalışmaları” başlığıyla tarihsel olarak nahiv ilminin geçirdiği evreleri detaylı bir şekilde aktaran yazar, bu dönemleri oluşum (kuruluş), gelişme, olgunlaşma ve tercih/yayımla dönemleri şeklinde tasnif etmiştir. Yazarın aktardığı kadarıyla oluşum (kuruluş) döneminde Ebu'l-Esved ed-Düelî, Nasr b. ‘Âsım el-Leysî (ö. 89/708), Yahyâ b. Ya’mer el-‘Advânî (ö. 89/708), ‘Anbese b. Me’dân el-Fîl (ö. 100/720) ve Abdurrahmân b. Hurmûz (ö. 117/735) gibi şahsiyetlerin ismi öne çıkmaktadır. Yazarın bu dönemi

Abdullâh b. Ebî Ishâk el-Hadramî (ö. 117/735) ve Ebû ‘Amr b. Zebbân el-‘Alâ’ (ö. 154/771) gibi isimlerle bitirmesinden hareketle bu dönemi H. I-II yüzyıllarla sınırlandırdığı anlaşılmaktadır. Gelişme dönemini ise Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791) ve Ebû Ca’fer Muhammed er-Ru’âsî’yle (ö. 187/803) başlatan yazar, bu dönemi İbnu’s- Sikkît (ö. 249/858) ve Ebû ‘Usmân el-Mâzinî’yle (ö. 249/863) ile sonlandırarak H. II-III yüzyılı bu döneme ayırmıştır.

Olgunlaşma dönemi H. III yüzyıl sonlarına doğru başlatan Yazar, bu dönemin ayırt edici özelliğini Basra ve Kûfe ekolü çerçevesinde yoğun tartışmalara girildiği, önceki eserleri ikmal, ihtisar ya da şerh mahiyetinde eserlerin yazıldığı, nahiv ve sarfin birer müstakil ilim hâline geldiği ve her birinin istilahlarının tamamen belirlendiği bir dönem olarak tavsif etmiştir. Ebu’l-‘Abbâs Muhammed el-Muberrred (ö. 286/900) ve Ebu’l-‘Abbâs Ahmed Sa’leb’in (ö. 291/904) gibi âlimler yazar tarafından bu dönemin önemi simaları olarak atıftırılmıştır. Tercih ve Yayılma dönemini ise H. IV yüzyılın başlarından başlatan yazar, bu dönemi, Bağdat, Endülüs ve Mısır gibi yeni dil ekollerinin ortaya çıktığı dönem olarak nitelemiştir. Ebû ‘Alî el-Fârisî (ö. 377/987), İbn Cinnî (ö. 392/1001), Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Ebu’l-Berekât İbnu’l-Enbârî (ö. 577/1181) gibi dilciler de müellif tarafından bu dönemde yer verilen isimlerdendir.

Osmanlı döneminde de değinen yazar, bu dönmedeki nahiv çalışmalarının genellikle şerh, haşiye, ihtisar, taksim ve tercüme şeklinde olduğunu belirtmekle birlikte özgün eserlerin de kaleme alındığını ifade etmiştir. Yazar bu dönemin önde gelen isimlerini Cemâleddin el-Aksarâyî (ö. 791/1388-89 [?]), Molla Fenârî (ö. 833/1430), Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451), Ali Kuşçu (ö. 879/1474), Muhyiddin el-Kâfiyeci (ö. 879/1474), Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597) şeklinde sıralamıştır. “Günümüz gramer çalışmaları”nada bir başlık açan Yazar konunun önemini vurgulamak için “Arapça Gramerinin Önemi ve Gerekliliği”ne yönelik betimleyici aktarımlarda bulunmuştur. Gramerinin önem ve gerekliliğini dini nasları öğrenmeye bağlayarak vurgulamıştır.

Dil ve gramer ile ilgili detaylı bilgiler vererek külli kaidelerin dayandığı temel alanı tanıtan yazar, “Külli Kaidelerin Teşekkül” sürecine de yer vermiştir. Yazar kaidelerin sağlam bir zemine oturtulması için erken dönemlerden itibaren bir hükmü delile bağlama yani ta’lîlin küllî kaidelerin oluşumundaki rolünü “Külli Kaidelerin Teşekkülünde Ta’lîlin Rolü” başlığı altında detaylıca işlemiştir. Basra ve Kûfe ekollerinin etkisi yazar tarafından göz ardı edilmeyip “Külli Kaidelerin Oluşumunda Basra ve Kûfe İhtilaflarının Rolü” başlığı altında ele alınmıştır. Ancak burada diğer ekollerin sürece etkisi göz ardı edilmiş bu konuda gerekli izahatlar yapılmamıştır.

Konunun tarihsel ve teorik boyutunu özlü ve akıcı bir şekilde birinci bölümde aktaran yazar ikinci bölümünde uygulama alanına bir nevi pratiğe yansımaları irdelemiştir. Nahiv ilminde adeta geleneksel bir teamül oluşmuş, pratiğe yönelik uygulamalar ve aktarımlar yapılırken “Merfûât”, “Mansûbât” ve “Mecrurât” gibi temel bir taksimat yöntemi seçilmiştir. Burada ise yazar, kendine özgü bir yaklaşım

geliştirerek, geleneksel yaklaşımdan farklı bir üslup geliştirme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda külli kaideleri tümel bir şekilde tasnif edip, uygulama alanlarıyla ilgili kaideleri örnekler eşliğinde aktarmıştır. Bu bölümde “Amel-Âmil-Ma’mûl” şeklindeki ilk başlık verildikten sonra bu kavramaların nahiv ilmindeki tekabüliyeti ihmal edilerek ilgili kurallara ve uygulama alanına geçilmiştir.

Eserin genelinde izlediği özlü aktarım biçimini “Hazf-Takdir” konusunda da sürdüren yazarın Arap dilinin lafız ve mana irtibatının had safhada olduğu bu konuda detaylı tanımlamalar, tarihsel ve kültürel aktarımlar yapmamasını takip ettiği üsluba bağlamak mümkündür. Nahiv ilminin temel konularından olan “Îrâb-Binâ” ile ilgili külli kaideler başlığı altında ise nortmatif kısa bir açıklamanın ardından külli kaidelere tafsilatlı bir şekilde yer vermiştir. Anlattıklarını pekiştirmek için öğrenme boyutu yüksek sade örnekler seçtiği gibi nahvi geleneğe uyarak istişhâd değeri yüksek şiir vb. örneklerle de müracaat etmiştir.

Kaidelerin teşekkül ve ta’lilinde önemli etkiye sahip olan “Semâ’ – Kıyas” konuları ile ilgili genel kaidelerde yazar tarafından konu edinmiştir. Yazar, “Asıl-Fer” konusunda müzekker-müennes, mutlak-mukayyed, nekiralık-marifelik, iştikak, asil-zâid, isim-fiil-harf gibi hem kelimenin yapısı hem amel-mamûl nazariyesini esas aldığını belirtmiştir.

Arap dili gramerinde ruhsat verilen durumlar ile men edilen durumlar içinde külli kaidelerin varlığından bahseden Yazar, “Men’-Zaruret-Cevaz” başlığı altında bu konudaki külli kaideleri irdelemiştir. Daha önceki aktarımlarında nahiv ilmi ilgili kaidelere ağırlık veren yazar, “Harf-Hareke-Sîga” başlığı altında genel olarak sarf ilmi ile ilgili kaidelere yönelmiştir. Yazar, bir başlık şemsiyesi altında toparlanmayan, kati olmayan, genel hüküm bildiren kaideleri de “Diğer” başlığı altında değerlendirmiştir.

Külli kaideleri özgün ve özlü bir üslupla ele alan Yazar, “Sonuç” kısmında ise daha önce anlattıklarının genel bir değerlendirmesini yapmakta ve küllî kaidelerin tanım ve amacını dile getirmektedir. Yine yazar külli kaidelerin nahiv ilminin oluşum ve gelişim sürecinde aktif rol oynadığını hatta nahiv alanın kurucularının ilk külli kaideleri dile getiren ilk kişiler olduğunu belirterek konunun önemini vurgulamıştır.

Nahiv ilminin tarihsel ve teorik zeminde bulunduğu alanın tespitinde külli kaideler önemli ölçüde yer edinmektedir. Yazar bu konuyu fazla teferruatta girmeden akıcı ve özlü bir şekilde tarihsel arka planı da göz önüne alarak işlemiştir. Bu açıdan yazarın konu seçimi alanın ihtiyacına binaen olup, aktarım üslubu öznelidir. Eser akademik mülâhazaların yanında pedagojik yapısıyla da ilahiyat camiasında önemli bir boşluğu dolduracak tarzdadır. Özellikle ağır nahvi kaidelerin öğrenilmesine yardımcı olması açısından lisans ve lisansüstüne okutulmaya namzettir. Özetle Halil Akçay’ın eseri büyük bir emek ve gayretin neticesidir. Bu açıdan eser, nahiv alanındaki çalışmalara öncelik edebilecek bir eserdir. Yazarın emeği ve çabasını takdir ediyor kendisine teşekkür ediyoruz.